

АРХИВ

АЗƏРБАЈЧАН

№2

1962

ҮЧ АЛША

НАҒЫЛ

Бири варды, бири жохду,
 Дунја кениш, инсан чохду.
 Кечмишде бир гоча варды,
 Дум аг сачы санки варды.
 Көзлари бир сонмуш чыраг,
 Додагалары титрэк жарнаг,
 Иншден-күчдөн галыб оли,
 Ораг кими олуб бели,
 Устунә гөм-гүссә жагыр,
 Өмрү кечирди чок агыр.
 Гочанын үч оглу варды,
 Гочаг, зирөк огланларды.
 Бөјүүнүн ады Заман,
 Ортанчынын ады Думан,
 Кичийинин ады Елман.
 Бүтүн күнү бу үч оглан
 Ахшамадөк ишләйрди,
 Чок чалышыб аз жејирди.
 Дәрд элинден јана-јана,
 Бир күн гоча үч оглуна
 Деди:—Јохдур һеч дајагым,
 Гөбирдәдир бир ајагым.
 Адәтијәл бәзим елип
 Евләнин, мән көрүм кәлин,
 Сонра кедим бу дунјадан...
 Бир аһ чәкиб, бојук оглан
 Сојлады:—Еј әзиз ата,
 Гәлби күлдөн тәмиз ата,
 Јөх јемәјә чорәјимиз,
 Һансы нушан епләнк биз?
 Огланлара деди гоча:
 —Сәһәр чыхып бу агача,
 Һәрәнис бир алма дәрнц,
 Алмалары јелә верин,
 Алма учуб кетсә һара,
 Сиз дә бирбаш кедин ора.

Сынајын өз бахтынызы,
 Һәмин јердә олан гызы
 Севин, гыз да сизи севәр,
 Јәјин биләр өзүңә әр.
 Сәһәр шәфәг сөкүләнцә,
 Күншәндән нур төкүләнцә,
 Һәр оглан бир алма дәрди,
 Алмалары јелә верди.
 Выјылдады әсән күләк,
 Һәр тәрәфи кәзән күләк,
 Бир алманы атды дүзә
 Бојук гардаш кәзә-кәзә
 Кәлди көрдү чәмәндә тәк,
 Бир гыз дуруб көзәл, көјчәк.
 Башында аг ипөк чалма
 Әлиндә сүд рәнкли алма.
 Гыз Замана күлүмсәди:
 —Мәнә ләјин әрсән—дәд.
 Бир-бирини бәјәндиләр,
 Заманла гыз евләндиләр.
 Дарылары ашды башдан...
 * * *

Инди ортанчыл гарданан
 Кәлин сизә верим хәбәр.
 Думан кечди чәлләр, дүзәләр,
 Кәлди чатды уца дага,
 Даг башында бир булага.
 Көрдү дуруб бурда јалгыз
 Әлиндә аг алма бир гыз.
 Күлүмсәди гыз Думана,
 Хош сөз деди оглан она.
 Бир-бирини бәјәндиләр,
 Думанла гыз евләндиләр.
 * * *

Сөһбәт ачым инди дә мән
 Гочанын сөибешининдән.

Чөмөн кечди, дагы ашды,
 Алманын ардынча гачды.
 Јол јеријиб кәлди бирбаш,
 Мешәлијә кичик гардаш.

Көрдү бурда уца чинар—
 Көлкәсиндә бир марал вар.

Алма жејир; тез пусгудан
 Чыхыб ону тутду Елман,
 Кәтирди өз евләринә
 Деди:—Гисмәт будур мәнә.

Сәһәр күнөш доған заман,
 Елман чыхды комасындан,
 Кетди чөлдә әкин әкди,
 Ахшамачан зәһмәт чәкди.

Евләринә кәлди ахшам.
 Көрдү јаныр комада шам.
 Очаг устә дады хөрәк,
 Суфрасиндә тәзә чорәк.

Марал исә дуруб јоргун,
 Бахыр она огрун-огрун.
 Көрдүүнә олду һейран,
 Фикрә кедиб деди Елман:

—Вар бу ишдә сәлигәли,
 Бачарыглы гадын әли.
 Ертәси кун ахшам јенә,
 Иншдән дөнүб евләринә,
 Елман көрдү јаныр очаг,
 Һәр шеј һазыр олуб, анчаг

Нә бир гадын вардыр, нә гыз.
 Бир тәрәфдә дуруб јалгыз
 Марал бахыр үрүк-үрүк.
 Оглан деди:—Сабаһ кәрәк

Дәјаным бир пусгуда мән,
 Көрүм кимдир бура кәлән.
 Парлајанда ал шәфәгләр,
 Елман евдән чыхды сәһәр,

Комасынын архасында,
 Гамшыларын арасында
 Дурду, јохдур кәлиб-кәдән;
 Марал чыхды өз чилдиндән

Бир гыз олду—инчә бели,
 Умар козлу, гара телли!
 Јанагалары кул јарнагы
 Гыз сүзү бир солу, сагы.

Иһсә етмәди о бир һәнир,
 Јохду әсла бир сәс-сәмир.
 Ишләмәкчин бүтүн күнү
 Бағлада аг оялујуну.

Гамшылыгдан чыхыб бирдән,
 Чилди ады Елман јердән
 Ода атды, аловлаңды,
 Бирчә анда чилид јанды.

Гыз бу индән кәдәрләнди.
 Көјә галхды, јерә енди.
 Деди:—Чилди јандырдым, сөн
 Чөх өпкәлә дүшчөкәсән.

Чәкәчөкдир башын бала.
 Елман деди:—Мәни әсла
 Горхутмајыр бала, әзаб
 Јолунда чәкәсән иштираб
 Хошдур мәнә, көзәл пәри.
 Гыз ешитди бир сөзләри
 Чошду гәлби севинчиндән,
 Булбул кими көрүңдү шән.

Күнләр кечди, бир дәфә хан
 Бу команын габагындан
 Өтөн заман көрдү гызы.
 Елә билди дан уддузу
 Парылдајыб сачыр ишыг.

Хан бу гызә олду ашп.
 Деди:—Елман, бу гызы сөн
 Хана бәхшиш вермәлисән.

Елман деди:—Арвадымдан
 Мән ајрыла билмәрәм, Хан,
 Бәдәнимә чәксән дә даг...
 Хан сојләди:—Кәл шарт гојаг,
 Дедијимә етсән әмәл,
 Мән бу гыздан чәкәрәм әл.

Хан әмр етди ки, үч торба
 Дәнлик дары, буңда, арпа
 Гарышдырсын дөрд-беш нөкәр.
 Сонра деди:—Сабаһ сәһәр
 Мән кәлиңчә үч кисиңи

Ајырмасан әкәр, сәни
 Көзләңчөк дәмир гофәс,
 Ән гаранлыг, горхунч мәһбәс.
 Хан атына минди кетди,
 Бирчә анда кәздән итди.

Елман батды гөзәл, дәрә,
 Дүшүңдү ки, јаман јердә
 Мән күнүмү етдим ахшам,
 Хошбәхтијим кетди тамам.

Көзәл гызы апарыр Хан,
 Һәм дә јерим олуз индән.
 Гыз сојләди:—Демәдимми,
 Ода атдын сөн чилдимми

Чәкәчөкдир башын бала?
 Кәдәрләнимә, кечмиш ола.
 Гојма уәсүн гәлбинин гәм,
 Дур мешәјә јоллан бу дәм.

Сојлә, боју уца чинар!
 Сых јарнагыл гоча чинар,
 Чәтинликдән гуртар мәнц,
 Ајыр бу үч кисә дәнц.

Елман кетди орманлыга...
 Көлин, биз дә бир анылга
 Сөјр ејләјөк, көрәк кечә
 Јашыл мешә олуз нечә?

Һәр агадын будагында,
 Һәр будагыл јарнагында

Еле бил ки, жүз чаныл вар.
Бир төрөфдө боз чаазар,
Бир төрөфдө чаггал, габан,
Бир төрөфдө горхунч аслан,
Бир төрөфдө самур, дола,
Бир төрөфдө тулку лала
Сас-күј салыб, гулаг батыр.
Будагларда гушлар жатыр.
Лалелари алван чычак,
Гушлар вардыр бурда гашенк.
Нежанлар вар чох горхулу,
Бө'зилери кесир юлу.
Үрөкпиди икид Елман,
Көрсөди жүз өөнши нежан,
Наленк кечса саг-солундан
О, дөкмөздү өз жолундан.
Азча галмышды сөһөрө,
Чатды чинар олан жер.
Сөјлөди:—Еј уча чинар!
Сых жарпагы гоча чинар!
Чөтинликдөн гуртар мөни,
Бир-бириндөн аяр дөни.
Елман дежиб бу сөзлөрү,
Тез мешөдөн донду кери.
Көлдү көрдү карван-карван
Гарышгалар комасындан
Чыхыб кедир, ажрылыб дөн.
Олду онун үрөји шөн.
Бир аз кечди жетишид Хан.
Ешон кими өз атындан
Көрдү ажрылыб үч торба,
Дөник дары, бугда, арпа.
Көзлөрүнө иганмады!
Додагалты мызылданды.
Сөһра деди о зулмар:
—Инди башга бир шөргим вар!
Көдөр-көлмөз өлкөсиндөн,
Көрөк кедиб кәтирөсөн
Зумруддө ал жагудан кул.
Үстүндө дө алмаз бүлбүл.
Елман батды дөрдө, гөмө.
Гыз сөйлөди:—Көдөрөним!
Сых жарпагы чинар жөнө
Чатар сөнин көмөјинө.
Бир дөнгө јубанмадан
Тез мешөјө көлди Елман.
Деди:—Боју уча чинар!
Гол-будагы гоча чинар,
Үстүндө алмаз бүлбүлү
Олан жагут, зүмрүд күлү
Талмагы өмр ејлөјиб Хан.
Бу иш дејил чох да асан.
Көл долашы дүјүнү ач,
Јазыгам, ет мөно олад.
Јохса мөндөн Хан ал чөкмөз...
Чинардан дүшдү бир гөфөс,
Бу гөфөсдө бир куз варды,

Бир дө көзөл бүлбүл варды.
Кен дүндөдө кез һөр јаны,
Һөр күлшөни, күлүстаны,
Јагут күлө тај олмазды,
Јүз хазанда о солмазды.
Көзалликдө елө бүлбүл
Јохдур, көлиб дилө бүлбүл
Охујурду ичө-иңчө.
Елман батыб чох сөвинчө
Сөһөр тездөн ева көлди.
Аз чөкмөди тоз јүксөлди,
Көндө јөнө сас-күј дүшдү.
Атпыларла Хан жетишид.
Көрөн кими жагут күлү,
Үстүндөки шөн бүлбүлү
Аглы чашды, сөјлөди Хан:
—Бир шөрт галыб инди, Елман!
Бу ијөнни көзүндөн сөн,
Нишанла бир ох кечирсен
Гыз сөниндир, сабаһ сөһөр...
Јыгышачаг бүтүн шөһөр
Мејданчаја һөр төрөфдөн.
Дүз кечмөсө ох һөдөфдөн
Сөвин бојуну ворулачаг.
Вуну дежиб кетди алчаг.
Елман јөнө батды гөмө.
Гыз сөйлөди:—Көдөрөлмө!
Бу ишин дө чарөси вар,
Көмөјинө чатар чинар.
Көзлөриндө сис вө думан
Сых мешөјө көлди Елман,
Боз чинара јакынашды,
Өз дөрдүнн она ачды.
Сөйлөди ки, Хан гудуруб,
Јөнө мөно тәлә гуруб.
Һалым олүб чох һөришан,
Көрөк сабаһ алыб нишан
Бир ијөнни дар көзүндөн
Вурум оху кечирим мөн.
Уча чинар, һалыма јай,
Гөјма дарда галсын Елман.

Јед ојнатды будаглары,
Боз чинарын жарпаглары
Өсди-өсди, бирдөн бу ан
Дүшдү јерө бир ох-каман.
Елман олду чох сөвинчөк,
Јанагында ачды чичөк.
Нагылымын гөһрөманы,
Тез көтүрдү бу каманы.
Деди:—Өмүрүм кетмөз һөлөр,
Комасына көлди, сөһөр
Арвадыјада видалашды.
Гарды, уча дагы ашды.
Пајтахтына чатды Ханым...
Азган, залым һөкмираным

Өтрафында һөһөр, нөкөр,
Мејданчаја көлмишдилөр.
Басдырылыб бир тир јерө,
Санчылымынды ијнө тирө.
Төбил чалыныр курһакур,
Сөсөннридө нечө шөјпур.
Дөлүмшдү һөр күчө, һөр дам,
Варды бурда он мин адам.
Бардаш гуруб тахтында Хан.
Өр елөди көлсин Елман!
Елман көлди чөсарөтлө,

Нишан алды маһарөтлө.
Выјылдады ох һөдөфдөн,
Кечиб кетди. Һөр төрөфдөн
Алтып сөси галдык көјө.
Хан истади бир сөз дејө,
Елман алды ону нишан,
Дөјди сиври ох агзындан,
Сөз агзында галды Ханым.
О гудурган өз йхананы
Өлүмүнө ел шад олду.
Елман гөмдөн азад олду.

Сирри ЧЕШИМӘ

(АЛТӘКИНЛӨ АЛКУН НАҒЫЛЛАРЫНДАН)

Бир гөдм бир заманда,
Азербайҗанда
Көп тозлу јоллардан,
Бир шөртөт бир ипсан
Төдө, төр ичиндө,
Өзгөчө ичиндө
Өрө јағаны ашыр,
Өр булага јанашыр.
Өр ки, һөмин јердө
Шыбы аг мөрмөрдө:
Өр јолчу! Бурдан кечмө!
Өр јердө сирли чешмө.
Өр алов кимидир,
Өр сунуңдан ичмө!э.
Өр јолчу горхудан
Өрөјиб ахар судан,
Өр дөдө-дөдө
Өр мешөдөн бир кузө
Өр чешмөдөн истајир,
Өр ала бахыб дејир:
Өр бу кизли сиррини мөн
Өр дөрдөн.
Өр гудуруб кузани.
Өр кешш дүзөни
Өр јери сокузөндө
Өрө јетишир көндө.
Өр ишдөн тутуб хөбөр
Өр алы көндиллөр
Өр ашырлар бир јерө.
Өр сөз сөйлөјир һөрө.
Өр сөйлөрдөн уча,
Өр көрмүш бир гоча
Өр бахыр дигтөтлө.
Өр ашыр чох һикмөтлө.
Өр: —Бу гара судур,
Өр чара судур.

Сөһра сују јандырыр,
Шам төк аловландырыр.
Сөйлөјир:—Бундан белө
Визим Улуца, елө
Даһа лазым дејил шам,
Чырагларда һөр ахшам
Бу сирли судан јанар,
Көмалар шыгаланар.
Еллөрчин, обаларчин,
Гыш фөсти собаларчин
Ән дөјрдан јаначаг
Бу гара су олачаг.
Ахшыр карван-карван
Јахым көндөрдөн ипсан.
Сас јайлыр һөр ева,
Бө'зиси минир дөвө,
Кимиси арабада,
Бө'зилери пјада,
Бө'зиси атлы кедир,
Гуш төк ганады кедир.
Бө'зи минир улага,
Көлир сирли булага.
Көтирр һөрө бир ронк,
Фарш, кузө, тулуг, сөһөнк.
Долдуруб сирли судан,
Көһөрли, дүрдү судан,
Чох сөвино-сөвино
Аларыр өз епинө.
Еллөрдө, обаларда
Нефт јаныр собаларда.
Чох јакында, узагда
Јаныр мин бир чырагда.
Бир доһо гышда, сөһөр
Бу чешмөјө көлөңлөр
Көрүр итиб сирли су.
Агыр итки олур бу.

Сөс жапылыр һәр яна,
 Үрөкләр дөңүр гана.
 Анчаг биликли гоча
 Даш булага бахынча
 Соҗлаир:—Нефт кизләннб,
 Гарайлыг җерә ениб.
 Мәслаһәт будур, сизә.
 Чыхмагчыи нојут үзә
 Җыгышыб газын җери.
 Ешидиб бу соҗләри
 Кими алыр бел, күлүнк,
 Бимиси көтүрүр линк,
 Тапмагчыи сирли сүју.
 Газыҗыр неча гују.
 Чалышырлар бир һәфтә,
 Ахыр чатырлар нефте.
 Јерин дәрин гатыннан
 Торпагаларын алтыннан
 Чыхарылыр нефт үзә,
 Кечә дөңүр күндүзә.
 Өтүр чох узун илләр,
 Кәлиб йечир нәсилләр.
 Машин дөвүр башланыр
 Нефт дунҗаны доланыр.
 Машинларда ишләнир,
 Техника кенишләнир,
 Нефт истајир һәр матор,
 һәр комбайн, трактор.
 Нефт ишләдир заводлар,
 Гатарлар, паракходлар,
 Автомобил гүвәвти,
 Јез јеринли сүрәти
 Нефтод, бензиндән алыр.
 Тәјјаралар учалыр.
 Бензинлә жүксәкләрә,
 Учур мави көйләрә.
 Јол ачыб даг јармага,
 Јаратмага, гурмага
 Нефт олур бизә көрөк,
 Нефтир машинчыи үрөк.
 Олса да рәнки гара
 Ган верир машинларә.
 Чатыб елә бир заман
 Заводлар нефт газындан
 Јарадыр миң бир немот.
 Нефтир ән бөјүк сәрват.
 Гызым, Ајкун, әлчәјин,
 Бу аг куркун, пенчәјин

Нефтодн һазырланыб, бах;
 һәм истидир, һәм јумшаг,
 Псинирсан кејәндә.
 Мән бу сөзү дејәндә
 Ушаглар күлүшдүләр,
 Атылдылар-дүшдүләр.
 Соҗләдим, бу гашәнк топ,
 Ојунчаг, рәнкбәрәнк топ
 Нефтодн һазырланыбдыр,
 Рәнкләрлә бојаныбдыр.
 Ајткәин! Бу әлиндә
 Ојнатдыгын кәлии дә,
 Нефтодндир. Чох ојунчаг,
 Бошгаб, ваза, габгачаг,
 Јарашыгы мебелләр
 Јарадыр нефтодн әлләр.
 Нојутун гүдрәтилә,
 Илдырым сүрәтилә
 Јүксәлир көјә ракет.
 Нефтодн дүзәлир паркет.
 Бир ојунчаг—аг довшан,
 Көзләри парлаг довшан.
 Көстөрәб деди Солмаз:
 —Јагин бу нефтодн олмаз.
 Дедим: —Ај көјчөк гызым.
 Ај мөним чичөк гызым,
 Нефтодндир аг довшанын,
 Түкү јумшаг довшанын.
 һәр шәһәрдә, һәр кәндә,
 Күндәлик мөшәтдә
 Нефтин мөһсуллари вар.
 Чох севинчлә ушаглар
 Нагылы динләди, мән
 Оиларыи севинчиндән
 Зовг алдым, дедим:—Кәлии,
 Бизим өлкәнии, елип
 Дәрин мәһәббәтении,
 Чох бөјүк һөрмәтении
 Газанан инсанларә,
 Нефтич гәһрәманларә
 Алгыш дејәк үрөкдән.
 Чакимәјиб дөңиздән,
 Фиртыннадан, күзәкдән,
 Дагын гәлбиндән, дүздән
 Нефт чыхарырлар јәј, гыш.
 Ушаглар деди:—Алгыш
 О шаныи инсанларә!
 Нефтич гәһрәманларә!

ЧИНКИЗ ӘЛӘКБӘРЗАДӘ

Учурдум

КЕКАЈӘ

СОҢА ХАЛАНЫШ базардан алдыгы хо-
 руз банлајыр. Дап јери јаваш-јаваш
 кәтәр. Гоишулар јухудан ојанырлар. Со-
 на хала јериндан галхыб әл-үзүнү јујур.
 —Ага гәјидыб ушаглары сәсләјир.
 —Әзә, Ибиш, Рөвшән, дурун!
 —Ана, саат нечадир?—дејә Рөвшән ју-
 р-јухулу мызылдајыр.
 —Једидир. Тез олун, дурун. Јохса нү-
 сә кечикәрсиниз.
 Шрајиш адыны ешидән Ибиш көзүнү
 алаја-охлаја галхыр. Ана-бала әл-
 ыб сәһәр јемәјини јејирләр. Анчаг Рөвшән
 дур. О, һәлә јатыр. Сона хала чыгырыр:
 —Әзә, Рөвшән, Рөвшән!
 Рөвшән чаваб вермир.
 —Ибиш, дур, касаны суйнан долдур,
 ел.
 —Сүју нејирсән?
 —Рөвшәнии үстүнә төкәчөјөм. Јохса
 мана дејил.
 Ибиш күлүмсүнүб мәтбөхә гачыр. Бир
 чә су кәтириб Рөвшәнии чарнајысына ја-
 вашшыр. Елә бу ан Рөвшән көзләрини
 ачыр, касаны көрүб гышгырыр.
 —Еј, сән өл, дуруб сәни аҗагыман ал-
 ына саларам!
 —Мән нејим, анам тапшырыб,—дејә
 Ибиш кузур.
 Дејди чәно-богаздан сәңра Рөвшән әснә-
 сәңә күч-бәлә илә јериндан галхыр.
 —Күчүмнени илыг шүалари пәңчәрәдән
 ачыр долур. Күчәдән мусиги сәси ешиди-
 р. Рөвшән көрәшир.
 —Охәј! Гојмаданыла бир дамчы чимир
 кәтәр.
 —Сәнин дамчыи кәлә, чимирин фил ју-
 ртун бәрәбәрдир, одур ки, биз ө рисгә
 сә билмәрик.

— Мән јухудан тез дурдум сизә шә, кеч
 дурдум сизә нә?
 — Ај бала, сән нә вахт адам олачагсан?
 —дејә Сона хала столун үстүнү җыгыш-
 дырыр.
 — Јенә башладың, ај арвад?
 — Нејләјим, јаныб токулурәм. Ики илә
 јахындыр ки, институту гуртармысан, елә
 авара-авара кәзирсән.
 — Иш жохдур, мән нејләјим.
 — Ишә нә кәлиб? Өзүн истәмәрсән.
 Көплү балаг истәјән кәрәк өзүнү суја ву-
 ра.
 — Дүз дејирсән, өзүм истәмәирәм.
 Ана данышыр.
 Ибиш тәзә кәстјумуну кејиб күчөјә чы-
 хыр. Рөвшән әниңә китаб алыб дивана
 узаныр. Ана мө'јус-мө'јус оғлуну сүзүр.
 Оңун һалына ачыјыр.
 — Не узанымысан, дур үзүнү гәрх. Сән
 дә тај-тушун кими нумајинә кет.
 — Мөним тај-тушум-задым жохдур.
 Араја сукут чөкүр, ана үзүнү оғландан
 дөңдәрир. Рөвшән куја китаб охујур, Со-
 на хала дөзә билмир.
 — Вахтыңла инә кирсәјдин, белә ол-
 мазды.
 — Иә, ишләсәјдим! Мән ишләмәк-зад
 истәмәирәм! Ичә һара да кетмәрчөјөм.
 Бу вахт телефон занки ешидиләр. Со-
 на хала дөстәјә көтүрүр:
 — Бәли?
 — Хәлиш едирәм Рөвшәни чагырасы-
 ныла.
 — Бу дөгига,—дејә Сона хала дөстәји
 оғлуна узадыр.—Сәни чагырырлар.
 — Кимдир?
 — Гыздыр.
 — Һансы гыз?